

Мемлекеттік корпорацияның әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы сыбайлас жемқорлық және алаяқтық тәуекелдерді ішкі талдау қорытындылары бойынша қысқаша талдамалық анықтама

2024 жылғы 17 маусым мен 19 шілде аралығы кезеңінде «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы» коммерциялық емес акционерлік қоғамының (бұдан әрі - Мемлекеттік корпорация) Басқарма төрағасы А.Ш. Кенжеғалиевтің 2024 жылғы 17 маусымдағы № 344 н/қ бұйрығына сәйкес, әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы сыбайлас жемқорлық және алаяқтық тәуекелдерге ішкі талдау жүргізілді.

Сыбайлас жемқорлық және алаяқтық тәуекелдерді талдау қорытындысы бойынша мыналар анықталды.

Бұзушылықтары бар әлеуметтік төлемдерді есептеу фактілері және еңбек қызметін растайтын жалған құжаттарды пайдалану мүмкіндігі бойынша орын алған фактілер сыбайлас жемқорлық пен алаяқтық тәуекелдерінің жоғары іске асырылуын көрсетеді. Аталған фактілер үшінші тұлғалар тарапынан да, өздері үшін немесе үшінші тұлғалар үшін пайда алуға ұмтылатын Мемлекеттік корпорация жұмыскерлерінің қатысуымен немесе ықпал етуімен де орын алуда.

Қызметтерді ұсыну мерзімдері мен тәртібін бұзуды, жалған құжаттарды (оның ішінде еңбек кітапшаларын) ұсынуды, мұрағаттық құжаттарды цифрландырудың болмауын, ақпараттық жүйелердің кемшіліктерін қоса алғанда, ықтимал тәуекелдердің белгілері айқындалды.

НҚА мен ІНҚ талдау әлеуметтік қамсыздандыру желісі бойынша мемлекеттік қызметтер көрсету процесі ішкі және сыртқы нормативтік актілермен жоғары деңгейде реттелетінін көрсетті. Алайда, осы құжаттарға өзгерістер мен толықтырулар енгізу, сондай-ақ тараптарды татуластыру кезінде төлемдердің мерзімдерін, мөлшерін және шарттарын айқындау әдістемесін әзірлеу қажеттілігі анықталды.

Әлеуметтік салада Мемлекеттік корпорация 21 мемлекеттік қызмет бойынша төлемдерді ұйымдастыру қызметін көрсетеді. 2023 жылы 2 069 687 мемлекеттік қызмет көрсетілген (2022 жылдың ұқсас кезеңінде 1 946 038 қызмет көрсетілген).

Мониторинг және әлеуметтік әріптестік департаменті (бұдан әрі - МӘӘД) 2023 жылдан бастап бұзушылықтарды болдырмау және азайту шеңберінде, зейнетақы төлемдерін тағайындау кезінде еңбек өтілін растау үшін ұсынылған құжаттардың жалғандығының болуына, заңсыз зейнетақы төлемдерін анықтау бойынша қашықтан және көшпелі мониторингті жүзеге асырады.

Көшпелі және қашықтан мониторингілеу барысында барлығы 3099 ЭМД тексеріліп, оның ішінде 112 ЭМД немесе еңбек өтілін растайтын құжаттардың

жалғандығымен жалпы санының елеусіз болып табылатын 3,6% анықталды. Алайда, 217,9 млн. теңге мөлшерінде артық төленген зейнетақы төлемдерінің шартты сомасы аса ірі мөлшердегі алаяқтық болып табылады.

Бүгінгі таңда зейнетақы төлемдері бойынша қашықтан мониторинг жүргізу жалғасуда, онда еңбек кітапшаларында 50% - дан астам еңбек өтілі сәйкес келеді.

Бұдан басқа, Мемлекеттік корпорация ҚР ЕХӘҚМ-мен бірлесіп, зейнетақы төлемдерін тағайындау кезінде еңбек өтілін растайтын құжаттардың бұрмалану фактілерінің алдын алу бойынша Жол картасын әзірлеп бекітті, оның шеңберінде Қосарланған төлемдердің және зейнетақы төлемдерін тағайындау кезінде еңбек өтілін растайтын құжаттардың дұрыс болмау фактілерін болдырмау және кейінгі бақылау жөніндегі әдімтемелік нұсқаулықты бекітілді.

Сонымен қатар ҚР ЕХӘҚМ министрінің 2024 жылғы 7 маусымдағы бұйрығымен ҚР ЕХӘҚМ, «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ, «Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қоры» АҚ және Мемлекеттік корпорация өкілдерінен тұратын, зейнетақы төлемдерін тағайындау кезінде еңбек өтілін немесе кірісін растайтын құжаттардың бұрмалану жағдайларын анықтау, сондай-ақ оларды болдырмау шараларын әзірлеу жөніндегі жұмыс тобы құрылды.

Ақпараттық қауіпсіздік талаптарын қамтамасыз ету шеңберінде, есепке алу жүйесін авторизациялау үшін «Е-Макет» ААЖ-да заңды тұлғаның электрондық-цифрлық қолтаңбасын пайдалану көзделген, бұл үшінші тұлғалардың есептік жазбасына рұқсатсыз қол жеткізу мүмкіндігін болдырмайды. Сонымен қатар қайта пайдалануды болдырмау үшін еңбек кітапшасының әр бетіне міндетті түрде «Зейнетақы тағайындалды» мөртабанын міндетті түрде қоюға қатысты НҚА-ға өзгерістер енгізілді. Сондай-ақ құжаттардың сканерленген көшірмелерінде су белгілерін көрсету мүмкіндігі де іске асырылды.

2022-2023 жылдар кезеңінде Мемлекеттік корпорация 2 929 сот талқылауына қатысқан, оның ішінде: 2913 істе талапкер ретінде (2022 ж. – 1355, 2023 ж. – 1558), 16 істе жауапкер (бірлескен жауапкер) ретінде (2022 ж. – 11, 2023 ж. – 5), үшінші тұлға ретінде Мемлекеттік корпорация сот істерінде қатыспаған, 3 (үш) сот талқылауында Мемлекеттік корпорация дербес талапкер, ал ЕХӘҚМ жауапкер болып табылған, мемлекеттік сатып алу туралы жасалған шарттың (зейнетақы, жәрдемақы, әлеуметтік төлемдердің басқа да түрлерін төлеуді қамтамасыз ету жөніндегі қызметтер) негізінде, ол соманы өндіріп алумен байланысты болды.

ЕХӘҚМ атынан Мемлекеттік корпорацияның әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы сот тәжірибесі мынадай статистиканы көрсетеді:

- жылдар бойынша: 2022 ж. – 1 366 іс, 2023 ж. - 1 563 іс қарлаған;
- істер санаты бойынша: азаматтық сот ісін жүргізу – 2 914 іс немесе істердің жалпы санының 98,49% (2022 ж. – 1 355 іс, 2023 ж. – 1 559 іс), әкімшілік

сот ісін жүргізу - 15 іс немесе істердің жалпы санының 1,51% (2022 ж. – 11 іс, 2023 ж. - 4 іс), № 1 кесте.

- апелляциялық тәртіппен 91 іске немесе істердің жалпы санының 3,11% - ына (2022 ж. - 42, 2023 ж. - 49) шағым түсірілді.

Жалпы, сот практикасын талдау қанағаттандырылған талаптардың саны бойынша оң нәтижелерді көрсетеді, сот талқылауларының 90% - дан астамы артық төленген сомаларды қайтаруға жатады, сондай-ақ мұрагерлердің болмауына байланысты қайтарудың мүмкін еместігі туралы заңды фактіні белгілеу бойынша, бұл ретте Мемлекеттік корпорация өкілдерінің медиативтік/әлемдік келісімдерді жасасу, сондай-ақ сот талқылауы барысында тараптардың татуласуы үшін өкілеттіктерін регламенттеудің және айқындаудың болмауы бөлігінде кемшіліктер мен сыбайлас жемқорлық факторлары бар.

Талданып отырған кезеңде Мемлекеттік корпорация жұмыскерлеріне әлеуметтік қамсыздандыру желісі бойынша 247 тәртіптік жаза қолданылған, оның ішінде 2022 жылы - 77 (ескерту - 53, сөгіс - 20, қатаң сөгіс - 4), 2023 жылы – 170 (ескерту - 127, сөгіс-37, қатаң сөгіс - 5, қатаң ескерту - 1).

2023 жыл үшін 2022 жылмен салыстырғанда, қолданылған тәртіптік жазалар динамикасының төмендемеуі Мемлекеттік корпорацияның өңірлердегі әлеуметтік қамсыздандыру желісіндегі қызметінде елеулі бұзушылықтардың бар екендігін көрсетеді.

Бұзушылықтарды талдау тәртіптік жауапкершіліктің негізгі түрлері төмендегілер екенін көрсетіп отыр: ескерту - 180, сөгіс - 57 және қатаң сөгіс - 9.

76 тәртіптік жаза немесе жалпы санның 30,7% басшы қызметкерлерге, оның ішінде: 71 - басшыларға, 5 - орынбасарларға қолданылған.

Мемлекеттік корпорация филиалдарында тәртіптік жаза қолдану практикасы тәртіптік жаза шараларында жұмыскерлердің өздерінің лауазымдық міндеттерін орындау кезіндегі мінез-құлқына қандай да бір әсер етпейтінін көрсетеді, тәртіптік теріс қылықтарды бірнеше рет жасауы тәртіптік жазалардың тәрбие функциясының тиімсіздігін куәландырады.

Екі және одан да көп рет жауапқа тартылған жұмыскерлерге қатысты аттестациялық және өзге де іс-шараларды жүргізбеу, сондай-ақ заңнамада көзделмеген жазаларды қолдану белгілі бір жұмыскерлерді мүдделік қолдау туралы куәландыруы мүмкін. Мұндай іс-әрекеттер белгіленген нормалар мен қағидаларды теріс пайдалану мен бұзылуына жағдай жасап, Мемлекеттік корпорация үшін сыбайлас жемқорлық пен алаяқтық тәуекелдерді ұлғайтады.

ІАҚ аудиторлық тексерулерінің нәтижелері Мемлекеттік корпорацияның филиалдары артық төленген сомаларды қайтару бойынша жұмысты тиісті деңгейде жүзеге асырмағанын көрсетеді (қайтару қолхаттар және Мемлекеттік корпорация жұмыскерлері мен борышкерлер/мұрагерлер арасындағы өзге де

ауызша уағдаластықтар негізінде жүзеге асырылады). Бұл ретте, аудиторлық тексерулер осы саладағы күрделі бір кемшіліктерді анықтаған жоқ.

2022-2023 жж. «Е-Өтініш» және «Е-Нәтиже» жөніндегі жобалық кеңсе ұсынған мәліметтерге сәйкес, «Е-Өтініш» платформасы арқылы 25 477 өтініш келіп түскен (2022 ж. – 4 394, 2023 ж. – 21 083), оның ішінде 19 811 - жеке тұлғалардан және 5 666 - заңды тұлғалардан.

Өтініштердің ең көп саны 13 211 немесе жалпы санының 51,85% - ы Мемлекеттік корпорацияның Орталық аппаратына, 2 635 немесе жалпы санының 10,34% - Алматы қаласы бойынша филиалға, 1 203 өтініш немесе жалпы санының 4,72% - Қостанай облысы бойынша филиалға.

Өтініштерді қарау қорытындысы бойынша 12 317 немесе 48,34% өтініш бойынша әкімшілік актілер қабылданған, 7 593 немесе 29,80% өтініш бойынша жеңілдетілген әкімшілік рәсім тоқтатылған, 4 110 немесе 16,13% өтініш бойынша жауаптар, пікірлер, 818 немесе 3,21% өтініш бойынша хабарлама (сұраным, пікір, ұсыныс) назарға алынды, 342 немесе 1,34% өтініш бойынша қолайлы әкімшілік акт қабылданған, 268 немесе 1,05% өтініш бойынша шағым қанағаттандырусыз немесе қараусыз қалдырылған, 9 немесе 0,03% өтініш бойынша әкімшілік акт жойылып, әкімшілік акт қабылданған.

Талдау шеңберінде 625 шағымның 85-не іріктеп тексеру жүргізілді. Нәтижелері бойынша өтініш берушілер өтініштің түрін дұрыс таңдамайтыны, атап айтқанда өтініш арыз немесе шағым түрінде берілетіні анықталды, алайда іс жүзінде мәліметтерді сұрату болып табылады, 85 шағым мен өтініштің 38-і немесе 44% - ы іс жүзінде сұранымдар болып табылған. Сондай-ақ Мемлекеттік корпорация жұмыскерлері шағымдардың орындалуы туралы деректерді дұрыс енгізбейді, атап айтқанда: 85 шағымның ішінен қарау нәтижелері бойынша қолайлы акт қабылданғаны көрсетілген, ал іс жүзінде 37 шағым немесе 43,5% - ы мәліметтер беруден, артық төленген әлеуметтік аударымдарды қайтарудан және т. б. бас тартылған, 29 шағым немесе 34,1% - ы бойынша түсіндірмелер берілген, 10 шағым бойынша немесе 11,7% бойынша жәрдемақы мен зейнетақы тағайындалған/уәкілетті органның шешімі негізінде қайта есептеу жүзеге асырылған, 5 шағым бойынша немесе 5,8% бойынша қате аударылған әлеуметтік аударымдарды қайтару жүзеге асырылды, 4 шағым немесе 4,7% бойынша атқару парағын орындау және жеке сот орындаушысына борышкердің зейнетақы шотының қалдықтары мен қозғалыстары туралы ақпарат беру жүзеге асырылған.

Осылайша, Мемлекеттік корпорацияның жұмыскерлері жеке және заңды тұлғалардың шағымдарына жауап ұсыну кезінде орындау туралы деректерді дұрыс енгізбейді, бұл өз кезегінде олардың арасында «Е-өтініш» порталын пайдалану бойынша түсіндіру жұмыстарының жеткіліксіздігін көрсетеді.

Өтініштерді қарау бөлігінде жүргізілген іріктеп талдау өтініштердің 80% - дан астамы артық төленген әлеуметтік аударымдарды, жарналарды қайтаруға сұранымдар мен өтініштер екенін және қолайлы әкімшілік актілерді қабылдау туралы деректер дұрыс толтырылмаған зейнетақы аударымдарын есептеу мәселелері болып табылатынын көрсетті.

Бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған резонанстық жарияланымдарды талдау, мысалы:

– «БҚО-да сот Қазақстанда 14 жыл бойы заңсыз зейнетақы алған ресейлікке үкім шығарды»;

– «Павлодарлық әйел 15 жыл бойы заңсыз зейнетақы алған»;

– «Бір әйел Қазақстанда 12 млн. теңгеге жуық заңсыз зейнетақы алған»;

– «Бір әйел 14 жыл бойы Қазақстанда да, Ресейде де зейнетақы алған»;

– «Ақмолалық азамат қайтыс болған әжесінің зейнетақысын алып, 4 млн. теңгені ұрлаған»;

– «Қос азаматтығы бар әйел зейнетақы түрінде 13 млн. астам теңгені заңсыз алған».

Қылмыстық істерге қатысты талдау барысында анықталған осындай жарияланымдар үшінші тұлғалар тарапынан да, Мемлекеттік корпорация жұмыскерлерінің ықтимал қатыстылығы кезінде де сыбайлас жемқорлық пен алаяқтық тәуекелдерін растайды.

Ішкі қауіпсіздік қызметінің мәліметтеріне сәйкес, әлеуметтік қамсыздандыру саласында 7 бұзушылық анықталған (бұзушылықтарды Мемлекеттік корпорацияның филиалдары, МӘӨД және Еңбек және әлеуметтік қорғау комитетінің аумақтық бөлімшелері анықтаған), оның ішінде азаматтардың зейнетақы төлемдерін тағайындау кезінде жалған құжаттарды ұсынуы, әлеуметтік төлемдерді әлеуметтік төлемдер үшін арнайы шоттың орнына екінші деңгейдегі банктің карточкалық шотына есепке жатқызу.

Мемлекеттік корпорация әлеуметтік қамсыздандыру желісі бойынша 2022 жылы 1 946 038 қызмет, 2023 жылы 2 069 687 қызмет көрсеткен. Анықталған бұзушылықтар саны тиісінше 7 және 0 құрайды, бұл көрсетілген қызметтер санына қатысты шамалы болып табылады.

Жоғарыда айтылғандар Мемлекеттік корпорация жұмыскерлерінің лауазымдық өкілеттіктерін пайдалануына байланысты сыбайлас жемқорлық пен алаяқтықтың елеусіз тәуекелдерін және зейнетақыны есептеуге байланысты мемлекеттік қызметтерді көрсету кезінде өзіне немесе үшінші тұлғаларға пайда табу мақсатында, азаматтардың адал еместігін көрсетеді, бұл өз кезегінде Мемлекеттік корпорацияның қызметіне нұқсан келтіреді.

Осылайша, ұсынылған ақпаратты, оның ішінде сот практикасын талдау зейнетақы және әлеуметтік төлемдерді тағайындауға қатысты сыбайлас жемқорлық және алаяқтық тәуекелдерді іске асыру тәуекелдерін растайды.

Жоғарыда көрсетілген құқық бұзушылықтар және сыбайлас жемқорлық пен алаяқтық тәуекелі фактілерін митигациялау үшін, бақылау және қадағалау механизмдерін нығайтуға, тұрақты үздіксіз мониторинг пен талдауға, процестер мен ішкі нормативтік құжаттарды жетілдіруге, жұмыскерлер мен басшылықтың жауапкершілік мәдениетін құруға, персоналды оқыту мен дамытуға жүйелі тәсілді қамтамасыз ету қажет. Тек осылай ғана ұйымның тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етуге және қоғамның Мемлекеттік корпорация қызметіне деген сенімін нығайтуға болады.